

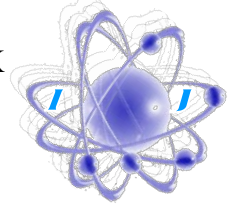
ISSN 2010-720X

2004-jildin mart ayidan baslap shiga basladi

**ÓZBEKSTAN RESPUBLIKASI JOQARI HÁM ORTA
ARNAWLÍ BILIMLENDIRIW MINISTRILIGI**

**ÁJINIYAZ ATINDAGÍ NÓKIS MÁMLETLIK
PEDAGOGIKALÍQ INSTITUTI**

ILIM hám JÁMIYET

Ilmiy-metodikaliq jurnal

Seriya: Pedagogika. Psixologiya

Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti

FAN va JAMIYAT

Ilmiy-uslubiy jurnal

Seriya: Pedagogika. Psixologiya

**Нукусский государственный педагогический
институт имени Ажинияза**

НАУКА и ОБЩЕСТВО

Научно-методический журнал

Серия: Педагогика. Психология

**Nukus State Pedagogical Institute
named after Ajiniyaz**

SCIENCE and SOCIETY

Scientific-methodical journal

Series: Pedagogy. Psixology

№1

2020

2. Урумбаев Ж. Очерки истории школ Каракалпакстана. – Нукус: «Каракалпакстан», 1974.
3. Чернобельская Г.М. Методика обучения химии в средней школе. – Москва: «Владос», 2000.

РЕЗЮМЕ

Ушбу мақолада кимё фанининг фан сифатида шаклланиши, кимё фани бўйича дастур ва биринчи дарсликларни ишлаб чиқиш тарихи келтирилган. Қорақалпоғистонда умумтаълим мактабларида ўқитишнинг олиб борилиши ва кимё фанининг ўқитилиши тарихи келтирилган.

РЕЗЮМЕ

В статье описывается становление химии как науки, разработка программ по химии и говорится также о первом учебнике по химии. Делается обзор по истории преподавания химии в общеобразовательных школах Каракалпакстана и о состоянии преподавания химии сегодня.

SUMMARY

The author of the article describes the development of chemistry as a science, the development of chemistry programs and the first textbook in chemistry. There is a review on the history of teaching chemistry at general educational schools of Karakalpakstan and the teaching of chemistry today.

УДК:371.036:1702

**ҚАРАҚАЛПАҚ ХАЛЫҚ ДЭСТАНЫ «ШАРИЯР»ДАҒЫ ШАҶАРАҚ ТЭЛИМ-ТЭРБИЯСИ
ХАҚҚЫНДА ЭТНОПЕДАГОГИКАЛЫҚ КӨЗҚАРАСЛАР**

Е.К.Алламбергенов – еркин излениўши

Эжинияз атындағы Нөкис мамлекетлик педагогикалык институты

Таянч сўзлар: миллий қадрият, этнопедагогика, инсон манфаатлари, инсон эркинлиги, дoston ва халқ таълим-тарбияси, «Шарияр» дostonи, оила тарбияси, ёш ўсмир қизларни турмушга тайёролаш масаласи.

Ключевые слова: национальные ценности, этнопедагогика, потребности человека, свобода личности, дастан и общобразовательное воспитание, эпос «Шарьяр» воспитание в семье, вопросы подготовки девочек-подростков к браку.

Key words: national values, Ethnopedagogy, human needs, freedom of a person, daстан and folk education and upbringing, epos «Shariyar», family education, issues of preparing girls-teenagers to marriage.

Хэзирги дэўирде Өзбекстан Республикасында «Инсан мэплери хэмме нэрседен жоқары» деген уллы идея Президентимиздиң басламасы менен мэмлекетлик сиясатқа айланып атырғанлығы күнделики турмыс мысалында өз тастыйғын таппақта. Мысалы, Президент Ш.Мирзиёев басламасы менен 2017-2021-жылларда Өзбекстан Республикасын раўажландырыўдың бес тийкарғы жөнелеси бойынша Хэрекетлер стратегиясы ислеп шығылғанлығы хэм ол 2017-жылдан баслап емелитқа ендирилип атырғанлығы жэмийетимизде инсан факторының биринши орынға қойылғанлығының айқын дәлили болып табылады [2].

Жэмийетте инсан эркинлигин тэмийинлеў ушын тек ғана мэмлекет емес, пуқараларды өзин-өзи басқарыў шөлкемлер, улыўма, барлық пуқаралық институтлар, бир тэн, бир жан болып биргеликте жумыс алып барыўы керек. Бул мәселеде Президентимиздиң «Мэмлекетимизде демократиялық реформаларды жэне де тереңлестиреў хэм пуқаралық жэмийетти раўажландырыў концепциясын эмелге асырыўда, биз бурынғыдай, пуқаралардың өзин-өзи басқарыў органлары-мэхэллелер, сондай-ақ, мэмлекетлик емес, коммерциялық емес шөлкемлер, эркин хэм қалыс ғалабалық хабар кураллары жедел орын ийелейди, деп исенемиз» [1:141], деген бахалы көрсетпеси де бизге үлкен турмыслық бағдарлама болатуғынлығы сөзсиз.

Хэзирги жэмийетлик өмиримизде пуқарлық институтлардың пүткил системасының кем-кемнен раўажландырылып барылып атырғанлығы болса, мине, усы ўазыйпалардың турмысқа ендирилиўиндеги дәслепки адым болып есапланады. Мине, усындай пуқаралық жэмийет қурыўдағы әхмийетли институтлардың бири – шаңарақ болып табылады. «Шаңарақ жэмийеттин тийкарғы буўыны есапланады, соның менен бирге, ол жэмийет хэм мэмлекет қорғаўында болыў хуқықына ийе» [3:3].

Конституция бойынша түсиндирме илимий әдебиетлар менен Конституциялық хуқық пәни сабақлықларында болса оның пуқаралық жэмийет қурыўдағы тутқан орны менен атқаратуғын хызметкерлерине айрықша итибар бериледи. Бул әдебиетларда көрсетилиўинше, шаңарақ – жэмийеттин ең дәслепки таяныш дүзилмеси хэм өсип-өниўиниң үзликсизлигин тэмийинлеў тэризи» [4] болып табылады.

Шаңарақтың усындай муқаддеслик сыпатларын, яғнай айтқанда, оның жэмийеттин тийкарғы буўыны хэм дәслепки таяныш дүзилмеси болыўын тэмийинлеў

идеясын бүгинги ғэрезсизлик дэўиримиздегидей көринислерде турмысқа ендириў бизиң ата-бабаларымыздың мың-мың жыллардан берли эрманы болып келди. Сол ушын да олар шаңарақ, шаңарақ ағзалары, оның қос арысы – ерли-зайыпшылар, олардың өмириниң гүллери – ул-қызлары, олардың шаңарақты тутқан орны хэм хуқықы хәққында өз турмыс тэжирий-бесинен келип шыға отырып, шаңарақ интизамы хэм хуқықы бойынша үлкен энциклопедиялық халықлық аўызеки нызам тэртиплери жыйынтығын дэретип барыў менен бирге, оны муқаддес мийрас сыпатында әўлатдан-әўладқа қалдырып отырған. Шаңараққа байланысы бул халықлық хәққый көзқараслар олардың аўызеки көркем әдебияты шығармаларында «өз үйиң өлең төсегим», «ер-қатын-қос арыс, қос өгиз», «атаның салған жолы бар, енениң пишкен тоны бар», «от басында отағасы», «уяда нени көрсен, ушқанда соны ислеисен», «ата көрген оқ жонар», «анасын көр де қызын ал» хэм т.б. сыяқлы мәнилерде өз сәўлелениўин таўып отырған.

Усы көзқарастан қарағанда, қарақалпақ халық дэстаны «Шарияр»дың да халық этнопедагогикасындағы тэлим-тэрбиялық көзқараслардың пайда болыўы, қэлипlesiўинде тутқан орны оғада уллы. Себеби, бул дэстанда ортаға қойылған мәселелердиң шешилиўи менен сол тийкарғы айтылажақ ой-пикирди ашып берейўи қахарманлар образының жасалыўы жолларына сер салып қарасақ, онда қахарманның индивид сыпатында туўылыўы дэўирлеринен тартып жеке тулға болып қэлиплескенге дейинги барлық тэлим-тэрбия түрлери өз көркем сәўлесин тапқан. Бул тэрбия хэм тэлим түрлери, әсиресе, дэстандағы бас қахраман Шариярдың туўылыўы, ақыллы, билимли, ата-анасына, ели-халқына, ағайын-туўысқан, дос-яранларына садық, мийирман, әдеп-иқрамлы, мийнетсүйгиш, хадаллық, хәқыйқатлық ушын гүресийўи адамгершиликли, сап хўжданлы инсан хэм әдил басшы болып жетилисийўи хәққындағы сюжетлик мотивлерде жүдә айқын көзге тасланады. Кулласы, дэстанда шаңарақ тэрбиясынан тартып, ол, мейли, әдеп-иқрам, мийнет, ақыл, дослық, туўысқанлық, адамгершилиқ, тэбиятқа, ел-халыққа, Уатанға сүйиспеншилиқ тэрбиясы ма, тэбияттын, жэмийеттин сырларын үйренейўге қызығыўшылықты өз ишине алған билимлендириў түрлери ме – барлық-барлық тэлим-тэрбия түрлериниң көринислери сәўленгенлигин көрейўге болады.

Биз бул кишкене мийнетимизде, мине, усындай

тәлим-тәрбия түрлеринин бири - дәстанда сәулеленген шаңарақ тәрбиясы, соның ишинде қыз балаларды турмысқа тәрбиялау мәселесинин ортаға қойылуына тоқтап өтпекшимиз.

Дәстан сюжетинин басланыу экспозициясына сер салып қарасақ, «Уатан түсиниги шаңарақтан басланады» дегендей, тәлим-тәрбияның да барлық түрлеринин шаңарақтан, яғни ата-ана бауырында тәрбияланып атырған жас өспиримлердин жүдә жас гезлеринен-ақ басланатуғынлығын байқауға болады. Буну биз дәстан қахарманлары болған «қарағай бармақ, жезтырнақ, көңли дәли, көз ойнақ, аппақ, юпка додақ» [5:15] үш жас өспирим қыз – Гүландам, Гүлсууым, Гүлшаралардың шаңарақта турмысқа, яғни хожалық қурууға қалай тәрбияланғанлықларын сөз етиуши эпизодтан айқын көремиз.

Жоқарыда келтирилген қызлардың тәриплеринен ерте дәуірлерден-ақ шаңарақ тәрбиясында қыз балалардың сыртқы сулулығына, әсиресе эстетикалық тәрбиясына үлкен әхмийет берилетуғынлығы көзге тасланады.

Әлбетте, халық эстетикалық тәрбиясында тек сыртқы сулулық, сыртқы гөззаллық тәрбиясы менен шекленип қалмаған. Халық бул гөззаллыққа сай келетуғын ишки гөззаллықтың да болуы зәрүрлигин жақсы түсинген. Сол ушын да ата-аналар өз қызларының хүсни-жамалының гөззал болуына итибар беріу менен бирге ақыл, минез-кулқ, әдеп-икрам, кәсип-өнер ийелеу, мийнет тәрбиясына үлкен әхмийет бөлген. «Шыққан қыз шийден тысқары» деген халық даналығын нәзерде тутып, қыз балалар балағат жасына жетер-жетпестен-ақ, оларды шаңарақта ҳаял-қызлар илейтуғын аспазлық, қол өнери, тигиушилиқ, тоқымашылық усаған барлық жұмысларға уқыпшылық пенен мийнет көнликпелерин, яғни қыз балаларға тийисли кәсип сырларын ийелеуге бағдарлай баслаған. «Епли келин керек пе, сепли келин керек пе» деген түсиниклердин келип шығуы да қыз балалардың, мине, усы өнер сырларын қалай ийелеуине, яғни турмысқа тайын, яки тайын емеслигине, уқыпшы-уқыпсыз болып жетилесиуине байланыссы келип шыққан болса керек.

«Адам мийнети менен гөззал» дегендей, барлық тәрбияның, соның ишинде мийнет тәрбиясының, улыўма, этнопедагогикадағы мийнет тәрбиясы да эстетикалық-гөззаллық тәрбиясы категориясын келтирип шығаратуғын түсиниклер системасын қурайтуғынлығы дәстандағы үш қыздың мына сөйлесиулеринен айқын сезиледи:

«Енди үлкен қыз (Гүландам – Е.А.) турып айтады:

- Сиңлилерим, мында келиң, гәшме қулақ салың, кеўлимде бир исим бар, атам ықтыярымды берсе, қәлегениңе тий десе, Шаҳидарап мени алса, сәўгилик яры қылса, бир пилланың жипегинен, қырық мың адамға

Әдебиятлар

1. Мирзиёев Ш.М. Миллий тараққийәт йулимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичға қўтарамиз. -Т.: «Ўзбекистон», 2017.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш буйича ҳаракатлар стратегияси тўғрисида»ги ПФ-4947 сонли Фармони. // «Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базиси» веб-сайти – [www/lex/uz](http://www.lex/uz).
3. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. -Т.: «Ўзбекистон», 1992.
4. Таджиханов У., Одилқориев Х., Сайдов А. Ўзбекистон Республикасининг конституциявий ҳуқуқи. -Тошкент: Шарқ НМАК Бош тахририяти, 2001.
5. Шарияр. Қарақалпақ халық дәстаны (Өтенияз хәм Қуламет жырау варианты). /Қарақалпақ фольклоры. Көп томлық, XIII том. - Нөкис: «Қарақалпақстан», 1984.

РЕЗЮМЕ

Әш авлоднинг маънавий ва жисмоний ривожланишида, уларни барқамол ва мустақил фикрлайдиган қилиб тарбиялашда миллий кадриятлар қатта роль ўйнайди. Халқ достонлари Әш авлодда яхши инсоний қасийлатларни қарор топтиришда муҳим воситадир. Улардаги ҳар бир сўз, воқеа-ходиса, қаҳрамонлар образлари халқ таълим-тарбиясини, унинг этнопедагогик қарашларини ақс эттиради. Мақолада қарақалпақ халқ достони «Шарияр» мисолада Әш авлод таълим-тарбияси масалалари қараб чиқилган.

РЕЗЮМЕ

Национальные ценности играют большую роль в воспитании всесторонне развитой, свободно мыслящей личности, в духовном и физическом развитии молодого поколения. Народные эпосы являются важными в обучении молодежи лучшим человеческим качествам. В них каждое слово, событие, образы героев отражают содержание народного образования и воспитания и

шәдир-шәмен тамам етип берер едим мен,-деди. Ор-танишы қыз турып айтады:

- Ана, сен бийқар айтасаң,-деди. - Кеўлимде бир исим бар. Атам ықтыярымды берсе, қәлегениңе тий десе, Шаҳидарап мени алса, сәўгилик яры қылса, бир арпаның дәненинен қырық мың адамға азық, ат жеми тамам етип берер едим мен,-деди. Кишкентай қыз (Гүлшара – Е.А.) турып айтады:

- Аналар, сизлер бийқар айтасыз,-деди. - Паиша сениң азық, ат жемиңе, шәдир-шәмениңе мүтәж емес. Бир перзенттиң дағы ушын, бир тырнақтың зары ушын, алтын тахтынан түсип, етек-пешини кесип, қәлендер сыпатында болып баратыр. Атам ықтыярымды берсе, қәлегениңе тий десе, Шаҳидарап мени алса, сәўгилик яры қылса, ҳақ миясар көрсе, Бийби Патпа, Бийби Айша, Бийби Мәрәм қолласа, бир кекили алтыннан, бир кекили гүмистен, бир ул менен бир қыз тууып берер едим,-деди» [5:15].

Сырттан қарағанда, бул келтирилген мысаллардағы үш қыздың хәммесинин де кәсип сырларын терең билетуғынлығын, турмыс қурууға, хожалықлы болууға, шаңарақлық-семьялық өмирге ақыллылығы хәм мийнет сүйгишлиги, хәнер ийелеудеги уқыпшылығы менен пухта таярлықларда келип атырғанлықларын көриуге болады. Бирақ, үшінши қыз Гүлшараның сөзинен қыз балалар тәрбиясындағы және бир әхмийетли мәселениң сыры ашылады, яғни, оның сөзи бойынша, қыз балаларды шаңарақ турмысына таярлауда тек әдепли, өнерли, билимли, ақыллы, мийнет сүйгиш, уқыпшы етип тәрбиялаудың өзи жеткиликсизлиги, улыўма, ол тек жақсы үй бийкеси болып тәрбияланып қоймастан, ал биринши гезекте, келешек ул-қызларымыздың, әуладларымыздың тәрбияшысы, муқаддес ҳаял – меҳрибан Ана болып тәрбияланыуы зәрүр екенлигин уғыуға болады.

Мине, усындай хәр тәреплеме тәрбияланған қыз бала ғана шаңарақлық турмысқа, үй бийкеси хәм ана болууға ылайықлы екенлиги ҳаққындағы халық түсиниги Дарапшаның әўелги еки қызды емес, алтын, гүмис айдары бар бир ул, бир қыз тууып бергиси келетуғынын айтқан жақсы нийетли соңғы үшінши қыз – Гүлшараны өзине өмирлик жолдас етип таңлап алыу шешиминен де көринип турады.

Жуўмақлап айтқанда, бул кишкене эпизод бизге халқымыздың ерте дәуірлердеги шаңарақ тәлим-тәрбиясы ҳаққындағы түсиниклери, соның ишинде қыз балаларды келешек өмирге, турмысқа, жақсы үй бийкеси хәм муқаддес ҳаял – Ана болууға тәрбиялаудағы тәлим-тәрбия мазмуны хәм усыллары ҳаққында хәм солар арқалы халық педагогикасы халық турмысының ажыралмас қурам бөлеги екенлиги ҳаққында да кең мағлыўматлар бередиди.

дают сведения об этнопедагогических взглядах. В статье рассматриваются вопросы образования и воспитания в семье на примере анализа каракалпакского народного эпоса «Шарияр».

SUMMARY

National values play a great role in the education of well-developed, freely-thinking personality, in the spiritual and physical development of young generation. Folk epodes are very important in teaching the youth the best human qualities. Every word, event, heroes' images in epodes reflect the content of education and upbringing and they also give information about ethnopedagogical point of view. The article deals with the issues of education and upbringing in a family on the example of the analysis of the Karakalpak folk epos «Shariyar».

«ШАРИЯР» ДЭСТАНЫНДА МИЙНЕТ ТӘРБИЯСЫ МӘСЕЛЭЛЕРИ

Е.К.Алламбергенов – еркин излениўши

Әжинияз атындағы Нөкис мәмлекетлик педагогикалық институты

Таянч сўзлар: ёшларни мустақил турмушга тайёрлаш, меҳнатсеварлик, меҳнат тарбияси, меҳнатсеварлик фазилятлари, халқ меҳнат тарбияси, меҳнаткаш образи, меҳнат тарбияси ва одоб-охлок, боғ яратишга интилиш, меҳнат ва экологик тарбия.

Ключевые слова: подготовка молодежи к самостоятельной жизни, трудолюбие, трудовое воспитание, качество трудолюбия, народный взгляд к трудовому воспитанию, образ трудового человека, трудовое воспитание и воспитанность, интерес к созданию сада, труд и экологическое воспитание.

Key words: training youth to self-living conditions industriosity, labour upbringing, the quality of industriosity, folk view to labour upbringing, image of industrious person, labour upbringing and well brought up, interest for growing a garden, labour and ecological upbringing.

Өзбекстан Республикасы Президентиниң "Руўхый-ағартыўшылық жумысларының нәтижелелигин арттырыўдың қосымша илажлары ҳаққында" 2019- жыл 3 майдағы ПК-4307-санлы қарарының [1] орынланыўын тәмийинлеў, сондай-ақ, жасларды өзбетинше турмусқа дүньяға көзқарасы кең, актив пухаралар етип тәрбиялаў мақсетинде 2019-жылдың 31-декабрь күни **Өзбекстан Республикасы Министрлер Кабинетиниң №1059 санлы арнаўлы қарары менен «Үзликсиз руўхый тәрбия концепциясы» қабылланды.**

Усынылып атырған концепция мазмунында улыўма орта билимлендириў стандарты хәм оқыў бағдарламалары оқыўшылардың жас өзгешеликлерине сәйкес түрде таяныш руўхый-әдеп-икрамлылық пазыйлетлерден мийнетсүйиўшилиқ пазыйлетлерин де қәлиплестириў зәурлиги көрсетиледи [2].

Ҳақыйқатында да, мийнетсүйиўшилиқ пазыйлетлери хәр бир адамның өз шаңарағында, жасаў орнында, аўылында, жумысында жәмийетлик тапсырмаларды шын кеўилден орынлаўы нәтижесинде әмелге асырылады. Анығырақ етип айтқанда, Ана-Ұатанымыздың гүллеп жаснаўы ушын исленген хызметлер арқалы мийнетсүйиўшилиқ пазыйлетлери қәлиплесип барады. Сонлықтан болса керек, өзбек тилинде жәрияланған "Педагогика фанидан изоҳли луғат"та "Меҳнатсеварлик киши камолотининг асосий омилларидан бири хисобланади. У мухтожликдан, ахлоқий бузилишдан сақлайди. Меҳнат – умр сайқали, ҳаёт безаги. Меҳнатсеварлик туфайли обру-эйтибор ортади, кишидан яхши ном қолади, инсоннинг ҳаёти сермазмун, сержило, барақали бўлади" [3:314-315] деп көрсетиледи.

Мийнетсүйиўшиликке бала кишкенелигинен баслап үйретиледи. Шаңарақта мийнетсүйиўшилиқ пазыйлетлери ҳаққында балаға ертеклер айтылып, дэстанлар оқып бериледи. Бала ертеқ хәм дэстан мазмунындағы мийнетке, мийнетсүйиўши адамлардың образлары менен танысыў арқалы өзинде мийнетсүйиўшиликке болған қызығыўшылықтың бүртиклерин оятыў мүмкиншилигине ийе болады.

Қарақалпақ халқы әзелден балаларды кишкенелигинен баслап мийнетсүйиўшиликке үйретиўди алып барылатуғын тәрбия жумысларының тийқарғы ұазыйпаларынан бири деп есаплаган. Әсиресе, өсип баратырған жас әўладқа әдеп-икрамлылық тәрбиясы мийнет тәрбиялары менен қосып алып барылғанда, оның нәтижелели болатуғынлығына өз исенимлерин пайда еткен.

Дэстанларды дәретиўши халық екенлиги хәммеге мәлим. Мине, усы халық барқулла ана-тәбиятқа болған адамлардың ең жақсы қатнас сыпатларын, өзинен соңғы әўладлардың минез-кулқында қәлиплестириў ушын нәсиятлап келген. Әсиресе, халық дэстанларында «Жақсыдан бағ қалады» деген рәўиятқа үзликсиз түрде

әмел қылынып, жаслардың кишкенелигинен баслап бағ жаратыў ислерине актив қатнасыўына имқаниятлар жаратылған. Усындай халық дэстанларының бири, «Шарияр» дэстаны болып есапланады.

Кишкенелигинде душпанлардың көре алмайшылығының себебинен ата-анасынан айрылған Шарияр менен Әнжим өзлерин ул хәм қызы етип қабыл еткен Сасуўардың қолында тәрбия алады. Мектепте оқып илимдан болады. Деген менен, екеўи де өзлериниң мийнеткешлиги менен көзге түседи. Хүрметли Президентимиздиң «бес баслама» дегени сыяқлы, Шарияр да баслама көтериў хәм оны орынлаўға болған ықлас күннен-күнге раўажланып барады.

Дэстан мазмунында көрсетилиўи бойынша Шарияр он төрт өжире байлықтың мийрасхоры болыўына қарамастан, ең дәслеп өзиниң қанаатшыллығы менен көзге түседи. Шариярдың қанаатшыллығы атасының «Он төрт өжирениң гилгин, қулпын алсын» [4:63-64] дегенинде өз сәўлелениўин табады. Шарияр өз атасына он төрт өжире емес, өзине «жети өжирениң гилти, қулпы» [4:65] болса жеткиликли екенлигин билдиреди.

Әдеп-икрамлылық жақтан хәр тәрәплеме тәлим-тәрбия алған адам болғанлығы себебли Шарияр жети өжирениң дүньясына мәсирип кетпейди. Ол усы дүня-мал мениң ойнап қүлиўиме жетеди деген ой пикирден аўлақ болады. «Қарақалшы қумарпаз»ларға қосылмайды. Керисинше, өзи баслама көтерип, өз алдына «бағ жаратаман» деген үлкен бир мақсет қойып, жети өжире фәзийнени халықтың ийгилиги хәм келешеги ушын жумсағанды мақул көреди. Усы мақсетти иске асырыў ушын Шарияр Сарыдәрәи деген жерге барады. Хызметкер менен күнликши шақырады. Адамлар бес теңге берсе ол он бес теңге, адамлар он бес теңге берсе ол жигирма бес теңге береди. Хызметкерлердиң көплигинен Шарияр елатына жап қаздырып, суў келтиреди.

Шарияр белли дийқанға айланады. Бағ жаратыў ушын қайсы нәлдиң жанына қайсы мийўа ағашының нәлин егиў кереклигин үйренеди. Отырғызылған мийўе нәллериниң аралығына, бир-бириниң өсип раўажланыўына кесент етпейтуғын тәрәплерине итибар қаратады. Қарықты қаздырған ўақытларында оның еinine, тереңлигине хәм дүзиўлигине кеўил аўдарады. Тереклерди, мийўе ағашларын тиктирген ўақытларында квадрат усылында ектиргенди мақул көреди. Бағындағы мийўе нәллериниң көгерип шыққанына қанаатланып қалмайды. Ол гүзли-бәхәр ўақытларында мийўе бермейтуғын харам шақаларын хызметкерлерге қырқтырып турыўды да есинен шығармайды. Соның менен бирге жаңадан-жана нәллерди тиктирип бағды көгерте бергенди өзине ылайық көреди [4:65].

Дэстанда көрсетилиўинше, Шарияр «Бул бағдың

сыртынан кырық гез дийўал жүргизди. Енди Сарыдэрьядан келген жаптың аяғын ишине қаратты. Өне, қаладан кирген жерине муның аўзына атанақты бир тоғыртқаны қурдырды, шэрдэре салдырды. Бағды хэм көгертті. Өнжир алмасы писти, торсылдап жерге түсти. Қумырылар дем шекип, тотылар сөз айтып, бүлбиллер сайрап, пэттеклер нала шекип, 7 жылда Шариярдың бағы кэмалға келди» [4:65].

Шариярдың бағ жаратыўға болған кумарлығы, ықласы, хэўеси өзиниң жаратқан бағының басқалардан зыяда болғанлығын қәлеўге умтылдырды. Нэтийжеде, Шариярдағы мийнетсүйиўшилик сыпатлары қәлиплеседи. Себеби, Шариярдағы мийнетсүйиўшилик «...мийнет түрине қарамастан оны сүйип, оған садақ болған, оны укыплылық пенен орынлаўшы адамның пазыйлети. Бундай адамларда мийнетсүйиўшилик турмыс тэризине айланып кеткен, яғный, руўхыатында сәўлеленген болады. Ол мийнетти түрлерге ажыратпай, хэр қандай зэрүр исти кунт пенен орынлаўға кириседи» [5:116-117].

Демек, қағыйдаға муўапық бағ жаратаман, деп баслама көтерген адам жақсы деп танылған бағманлардан ақыл-кеңеслер сорады, тэжирийбе арттырыў ушын басқа да жаратылған бағларды аралап көреди, өзиникинен зыяда болғанларынан өрнек алыўға умтылады. Шарияр дэстанында да бақты тек ғана Шарияр жаратып қоймайды. Бағ жаратыўға кумар болған Қандарша пэрийде өзиниң эжайып бағын жаратады. Бирақ, Шариярдың бағының хэўазасын еситип, өзиниң бағы менен салыстырып көргенди макул көреди.

Дэстанда баслаўшы класс оқыўшыларының психологиясына сәйкес ерси қылықлар да өз сәўлелениўин табады. Ертеректе жэрияланған педагогика пэни бойынша мәселелер жыйнағында биринши класс оқыўшыларының бес-бестен бөлинип, айнаның алдына гүзеге гүл отырғызып жарысатуғынлығы айтылады. Бирақ, бир күнлери муғаллим хэмме гүллердин солып қалғанын, тек ғана бир гүлдиң шырайлы болып өсип турғанын көреди. Себебин анықлап көрсе, Г. исмли бир оқыўшы қыздың өз отрядының гүлиниң басқалардикинен зыяда болғанлығын соншелли дәрежеде хэўес еткенлиги, нэтийжеде басқа гүллердиң тамырларын алмас пенен билдирмей қырықп шыққанлығы мәлим болады. Тап усы мәселе сыяқлы, дэстандағы мама кемпир Шариярдың бағының

Әдебиятлар

1. Өзбекстап Республикасы Президентиниң "Руўхый-ағартыўшылық жумысларының нэтийжелилигин арттырыўдың косымша илэжлары хакқында" 2019-жыл 3-майдағы ПК-4307-санлы қарары.
2. Өзбекстан Республикасы Министрлер Кабинетиниң 2019-жылдың 31-декабрьдеги №1059 санлы арнаўлы қарары менен қабылланған "Үзликсиз руўхый тэрбия концепциясы."
3. Хасанбоев Ж., Тўрақулов Х., Хайдаров М., Хасанбоева О., Усманов Н. Педагогика фанидан изоҳли луғат. -Т.: "Fan va texnologiya", 2009, -672 бет.
4. Қарақалпақ фольклоры. Көп томлық. XIII том. Нөкис: «Қарақалпақстан», 1984.-236 бет.
5. Зиёмухамедов Б. Комиллика элтувчи китоб. Т.: «Турон икбол», 2006.

РЕЗЮМЕ

Мақолада қарақалпақ халқ достони «Шарияр»даги бош қахрамон Шариярнинг боғ яратиши мисолида таълим-тарбиянинг муҳим соҳаси – меҳнат тарбияси масалалари кенг ёритилган. Шу асосда халқдаги «инсон меҳнати билан, айниқса, халқ фаровонлиги учун қилинган меҳнати билан муқаррамдир», деган фикр ифодаланган. Достондаги Шариярнинг Меҳнатсеварлиги воситасида инсон гўзаллиги унинг меҳнати, мақсади, орзу-истаклари, эзгу фазилатлари билан юзага чиқиши мумкинлиги ўз ифодасини топган.

РЕЗЮМЕ

В статье широко анализируются вопросы воспитания к труду, который является одним из основных видов образовательно-воспитательного процесса на примере создания сада Шарияром, главным героем каракалпакского народного эпоса "Шарияр". Таким образом, доказываются народные понятия, образовательно-воспитательные взгляды о том, что человек красен трудом, не просто трудом, а трудом во благо народа. На примере такого качества как трудолюбие в образе Шарияра, делается вывод о том, что красота человеческого труда тесно связана с его целью, мечтами, положительными сторонами его духовно-нравственных качеств.

SUMMARY

The article deals with thorough analysis of the problems on upbringing for labour, which is considered to be one of the main types of the educational-upbringing process on the example of creating a fruit garden by Shariyar, the main character of the Karakalpak folk epos "Shariyar". Thus there is confirmed folk notions, educational-upbringing views on the fact that human is perfect by his labour, not only by ordinary labour, but by labour which is fulfilled for the sake of welfare of the people. On the example of an industriousness of the image of Shariyar it is made a conclusion, that the perfectness of a human labour is closely connected with his aim, dreams and positive properties of his spiritual moral qualities.

M A Z M U N Í
PEDAGOGIKA ILIMLERI

	Pedagogika teoriyası hám tariyxı	
Абдисаттарова Э. Қарақалпақстан мектептеринде химия пәнин оқытуы тарихынан		3
Алламбергенов Е.К. Қарақалпақ халық дәстаны «Шәрият»дағы шаңарақ тәлим-тәрбиясы ҳақында этнопедагогикалық көзқараслар		5
Алламбергенов Е.К. «Шәрият» дәстанында мийнет тәрбиясы мәселелери		7
Айтымбетов М.З. Қарақалпағистон умумий ўрта таълим мактаблари ривожланиши тарихидан		9
Хатамов Т.А. Мустақиллик йилларида таълим ислохотлари: муаммолар ва тажриба (тарихий таҳлил)		10
Joldasbaev P.M. J.Bazarbaevtin dástúrler, ruwxılıq hám ádep - ikramlılıq haqqındaǵı tárbıyalıq kózqarasları		13
Курбанбаева А.Ж. Халық педагогикасында жасларға әдираспан өсимлигиниң емлик қәсийетин үйретуі дәстүрл		15
Қанглибеков Қ.Д. Професионал тәлимниң абзалықлары хәм экономикалық тәреплери		16
Қоржовов Б.Ж. Ёшлар тарбиясида тасвирий санъат асарларини бадиий таҳлил қилиш асосларининг долзарб масалалари		18
Отамуродов Ғ.Р., Эргашев Ё.С. Таълимни ахборотлаштириш шаронтида рахбар кадрлар бошқарув компетенлигини ривожлантиришнинг назарий-методик асослари		20
Оразымбетов Е.К. Глобаллашув даврида ёшларнинг ватанпарварлик туйғусини такомиллаштиришда халқ педагогикасининг аҳамияти		23
Сулаймонова Н. Замахшарий асарларида сабр ва қаноат тушунчалари талқини		25
Тажиева А.У., Бекмуратова Н.А. Инглиз тили дарсларида мутахассисликка оид материаллардан фойдаланиш тажрибасидан		27
	Tálim - tárbıya teoriyası hám metodikası	
Абдимуратов Ж.П. Оилада болаларда гўзаллик фазилатларини ривожлантириш		29
Абдуллаева Р.М. Сетевое образование в вузе: медицинская терминология русского языка		31
Алламбергенов К., Юсупов К.А. Академиялық лицейлерде Ө.Хожаниязов дәретиўшилигин оқытуы		32
Ахмедов Ф.К., Күлбов Н.С. Олий таълим муассасалари талабаларининг жисмоний маданиятини ривожлантириш масалалари		35
Атажанова Г.Ю. Филологик таълимдан бошқа гуруҳларда рус тилига оид дидактик материаллардан фойдаланиш методикаси		37
Ашурова Д.Н. «Таянч масала»лар ёрдамида талабалар фаоллигини ошириш методикаси		39
Бабашева Г.Б. «Она тили» дарсларида ижодий тафаккурни ривожлантириш методикасига доир		41
Баллиева Р., Гайпова Р.Т, Есбергенова С.А. Мектеп география пәниниң методикалық машқалалари		43
Байманова У.Ш., Бердимуратова Р.Е. Стиль педагогических взаимоотношений будущего учителя английского языка		44
Бахридинов Х.З. Мактаб ўқувчилар жисмоний тайёргарлигининг йиллик динамикаси		46
Бахридинов Х.З. 5-7-синф ўқувчилари умумий жисмоний тайёргарлигининг йиллик динамикаси		48
Ешбаева М. Астрономия курсини ўқитиш жараёнида педагогик технологияларнинг ўрни ва аҳамияти		50
Ходиев Р.Х., Саидбоев Б.Ж. Ҳарбий хизматчиларнинг педагогик маданиятини шакллантиришнинг айрим жиҳатлари		52
Исақулов М.Р. Юқори синф ўқувчилари билан «жаҳолатга қарши – маърифат» борасидаги тушунчалар устида ишлаш технологияси ..		55
Қалимбетов К. Қатъиймас мантиқ принциплари асосида талабалар билимини комплекс баҳолаш тизимини яратиш		57
Қарлыбаева Г.Е. Бўлажак физика ўқитувчисининг методик тайёргарлигини компетенциявий ёндашув асосида ривожлантириш		59
Қуттибекова Г.Т. Диагностика и определение направлений применения арт-педагогических технологий в эстетическом воспитании младших школьников		61
Qurmanov A., Shamuratova T., Amanbaev M., Yuldasheva N. Ulwma bilim beriw mekteplerinde klasstan tisqari jumislardi shólkemlestiriwdiń ayırım máseleleri		63
Моянов Ы.Ж. Умумий ўрта таълим мактабларида қарақалпоқ халқ мусиқа санъатини урганишнинг педагогик аҳамияти		65
Набиев А. Замонавий дарсликларда муаммоли вазиятларни баён этиш («Материаллар қаршилиги» ва «Техник механика» фанлари мисолида)		67
Нуридинова М. Мактабгача ёшдаги болаларнинг жисмоний кўникма ва малакаларини ривожлантиришда ҳаракатли ўйинларни қўллаш		69
Нурланов А. Мектеп билимлендириўи сыпаты хәм нәтийжелилигин асырўу мәселелери		71
Оразбаева Г.Ж. Взаимодействия семьи и школы, направленное на самореализацию учащегося		73
Оразов Ш.Б., Мамутов К.Т. Методология контроля и оценки методологии в системе слуха		74
Razlov A.K., Pyasova Z.U. Oqıwshılardıń ózbetinshe kitap oqıw mádeniyatın qáliblestiriw usılları		76
Пазылов М.А. Шаңарақта баланың жас өзгешеликлерине ылайық тәрбия беріу машқалалари		78
Пирманова Г.Н. Художественное наследие англии в обучении английскому языку		79
Prenov B.V., Atabaeva B.J. Zamanagóy bilimlendiriwde modulli-kredit sistemaları haqqında		81
Рахимов В. Мактабгача таълим тизимида жисмоний тарбияни ташкил этишнинг имманент хусусиятлари		83
Расулова З.Д. Технологик таълим йўналиши ўқув жараёнларида ахборот - коммуникация технологияларидан фойдаланиш		85
Романова С. Мусиқанинг тарбиявий аҳамияти ва ўзбек мумтоз мусиқа санъати		87
Саидов А.И. Ёшлар ўртасида соғлом турмуш тарзини шакллантириш давлат сиёсатининг устувор йўналиши сифатида		88
Сапаева Ф., Ережепова Д. Ўзбек тилини ўқитишда адабий ўқиш ва матнни шарҳлаш тамойилларини ўргатиш технологиялари		91
Сейтов М. Руўхый жетиклик хәм оған ерисіў жоллары		94
Тажиев Ж.К. Технология ўқитувчиларини тайёрлашда уларнинг халқ хунармандчилиги бўйича компетенцияларини ривожлантириш		95
Таспанова Ж.К. Өжинияздың жасларға билим беріу усыллары ҳақында		97
Тожибоева Н. Бўлажак ўқитувчиларда менеджерлик кўникмаларини шакллантириш технологиялари		99
Уразимова Т.В. Қарақалпақстан сўўретлеў өнери тийкарында талабалардың көркем-дәретиўшилиқ уқыбын раўажландыруў жоллары		102
Юнусов Д.Р. Ахборот ва телекоммуникацион воситалар ёрдамида талабаларда педагогик хурфикрликни шакллантириш		104
Юсупов К.А. Академиялық лицейлерде Т.Қабулловтың өмири хәм лирикасын үйрениў		106
Юсупов Г.А. Физкультурно-спортивная деятельность – как базовый фактор физической подготовленности студенческой молодежи		110
	PSIXOLOGIYA ILIMLERI	
Акрамова Ф.А. Психологическая помощь семье: семейно-брачные трансформации и неформальные браки		113
Бабашева Г.Б. Бошланғич синф ўқувчиларининг ижодий фикрлаш жараёнига психологик ва педагогик ёндашувлар		114
Қодирова А.Б. Ҳаким Термизийнинг табиат ўзгаришларининг инсон руҳиятига таъсири хусусидаги қарашлари		116
Нарметова Ю.К. Бронхиал астма билан касалланган беморларнинг психо-эмоционал хусусиятлари		119
Нурымбетова Э.Ж. Основные психологические формы работ с конфликтами		121
Teumbetova K., Shamuratova X. Maktabgacha va boshlang'ich ta'limining uzviyligini psixologik-pedagogik qo'llab-quvvatlash		123
Юлдашева С.Т. Талабалар кизиқишларини фаоллаштириш жараёнининг психологик жиҳатлари		125
	USTAZLAR SHEJRESI	
Курбанбаева Д.М. Илим шыңына жеткен педагог алым		127